

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«ҒЫЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«ҒЫЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: “Таптым-ау сені”)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	Максимова Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского помещного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinaryonyms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорының тұрақты дамуының	4103

“Өртке тиген дауыл”, “Сертке ұстаған семсер-жыр” тіркестері арқылы өлең жауынгер рухты, қоғамға әсер етуші құдіретті күш ретінде суреттеледі.

Қасым-өлең = дауыл (табиғи стихия, еркіндік рухы)

Қасым-өлең = өрт (жан дүние толғанысы, күшті эмоция)

Қасым-өлең = семсер (күрескерлік, әділеттің құралы)

3. Қасқа жол – Қасым мұрасы

Өлең соңында ақын:

“Қасым салған қасқа жол үстіндегі

Қара өлеңнің тілінен бал тамады...”

Қасым салған “қасқа жол” – қазақ поэзиясындағы жаңа бағыттың, жаңашылдықтың символы.

Қасқа жол = әдеби мұра, қазақ поэзиясындағы айқын жол

Қара өлең = қазақтың рухани байлығы

Қара өлеңнен бал тамады = поэзияның жанға азық болуы

Қарқаралы – қазақ поэзиясының рухани орталығы, Қасым-өлең – дауылдай екпінді, семсердей өткір, ал Қасқа жол – қазақ әдебиетіндегі айқын бағыт ретінде көрінеді. Бұл метафоралар тек көркемдік тәсіл ғана емес, ақынның дүниетанымы мен қазақ руханиятына қосқан үлесінің көрінісі.

Жанат Әскербекқызының шығармаларындағы концептуалды метафоралар ұлттық сана мен тарихи дүниетанымды бейнелейтін көркемдік құрал. Ақын поэзиясындағы метафоралар белгілі бір ұғымдарды дәстүрлі шеңберден шығарып, мағыналық кеңістікке алып шығады. Оның шығармаларында метафора тек эстетикалық құрал ғана емес, сонымен қатар қоғамдық-идеологиялық мазмұнды тереңдететін маңызды құрылым. Көркемдік бейнелер мен астарлы мағыналар ұлттық болмыс пен тарихи жадыны жаңғыртып, заманауи оқырман санасында жаңа мәнге ие болады. Ақын туындылары халықтың рухани тәжірибесін жинақтап, оны поэтикалық түрге айналдыра отырып, уақыт пен кеңістіктің шегінен асатын көркемдік әлем жасайды. Жанат Әскербекқызының концептуалды метафораларын зерттеу арқылы қазақ әдебиетіндегі көркемдік ойдың тереңдігін, мағынаның көпқабаттылығын және ұлттық көзқарасты айшықтап беретінін жоғарыдағы мысалдардан көре аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Белбаева М. Қазіргі қазақ тілі лексикологиясы. – Алматы. Мектеп. 1976. –115 б.
2. Хасанов Б. Қазақ тілінде сөздердің метафоралы қолданылуы. – Алматы, 1996, 207 б.
3. Сыбанбаева А. Метафораның тілдік қолданысы және концептуалды метафоралар. Көмекші оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2002, 161 б.

ӘОЖ 81-81.2

ХАОС ЖӘНЕ КОНТЕКСТ

Туйлебаева Құралай Биәділқызы

TKB.84@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2-курс докторанты,

Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Ж.А. Жакупов

Тіл динамикалық жүйе болғандықтан, онда әртүрлі факторлардың әсерінен хаосқа ұқсас өзгерістер орын алады. Мысалы:

- **Фонетикалық өзгерістер** (дыбыстардың эволюциясы, редукция, акцентуация);
- **Грамматикалық трансформациялар** (жаңа формациялар, морфологиялық өзгерістер);
- **Семантикалық эволюция** (сөздердің мағыналық ауысуы, көпмағыналылықтың пайда болуы);
- **Лексикалық өзгерістер** (неологизмдер, архаизмдер, сөз мағыналарының ауысуы).

Бұл өзгерістер белгілі бір заңдылықтар бойынша жүреді, бірақ бастапқы кезде аталған өзгерістер хаостық процесс сияқты көрінуі мүмкін.

Зерттелу мәселесі түсінікті болу үшін алдымен халықаралық терминге айналған (қазақ тілінде хаос бейберекет, бейберекеттік деп аударылып жүр) **хаос** ұғымың мәніне теориялық анықтама беру арқылы ашып алайық. Хаос – синергетиканың негізгі ұғымдарының бірі болып саналады. Ал синергия заңдылықтары тіл білімінің кейбір мәселелерін шешуде, нақтырақ айтсақ, ашық, өзгеріске бейім әрі үнемі дамып отыратын тілдік жүйедегі құбылыстарды зерттеуде, сөз мағынасын ашуда, мағынаның өзгеріске түсу сипатын анықтауда, сөздің түрлі өзгерістерді қабылдай отырып, жаңа мағынаға ие болу заңдылықтарын сипаттауда, омоним түзу құбылысын, жойылу алдындағы ерекшелігін талдауда басымдыққа ие болып отыр.

Тіл жүйесінің ашық болуы жүйенің қоғамдағы өзгерістерді қабылдауға бейімділігін көрсетеді, бұл синергетикада диссипация (диссипативность – свойство системы, позволяющее ей непрерывно обмениваться информацией с окружающей средой) [1] құбылысы деп аталады. Аз болса да үздіксіз өзгерістерді қабылдау нәтижесінде жүйеде ауытқу, тербелу орын алып, синергетиканың флуктуация деп аталатын құбылысы пайда болады. Егер мұндай тербелістер тым күшті болса, жүйеде тұрақсыздық орын алады. Жүйенің тұрақсыз күйі оның элементтерінің бұзылуына, өзгеруіне әкелуі мүмкін, нәтижесінде бифуркация деп аталатын екіге бөліну, ажырау мәнімен сипатталатын құбылыс пайда болады да, жүйеде хаос (бейберекеттік) орын алады. Ал туындаған хаос жүйенің жаңаруына себеп болуы мүмкін.

Хаос - адам тәртіп, жүйелілік деп қабылдаған нәрсесінің шектен шығуын сипаттайды. Сондықтан да болар хаос ұғымын әркім әрқилы қабылдайтындықтан, мағынасы келесі аталған ұғымдар арқылы сипатталады: бейберекеттік, түсініксіздік, шатасу; тұрақтылықтың шашырауы, тұрақсыздық; жүйесіздік, тәртіптің бұзылуы; кездейсоқ әрекеттің, жағымсыз жаңалықтың орын алуы.

Келесі айқындайтын мәселеміз – контекст. Контекст – тілдік элементтердің мағынасын нақтылауға және дұрыс түсіндіруге көмектесетін негізгі фактор. «Контекст» ұғымы жалпы тіл білімінде алғашқыда белгілі бір мазмұнды бейнелейтін сөздер тізбегі ретінде танылды. Кейін контекст ұғымының мәні нақтыланып, «аяқталған ойды білдіретін бірлік» ретінде түсіндіріле бастады. Контекст – өзінің аясындағы элементтердің мән-мағынасы, мазмұны белгілі бір дәрежеде көрініп тұратын, жеке жайтқа байланысты анықталып тұратын сөйлемдер тіркесі. Сөздің, сөйлемнің немесе мәтіннің мағынасын нақтылайтын, түсінуге мүмкіндік беретін жағдайлар мен ақпараттардың жиынтығы. Контекст - белгілі бір сөздің немесе сөз тіркесінің, сөйлемнің мәнін тереңірек ашып, мағынасын толық дұрыс түсінуге көмектесетін мәнмәтін.

Сонымен контекст екі түрде қарастырылады:

- **Лингвистикалық контекст** – сөздердің сөйлем немесе мәтін ішіндегі байланысы.
- **Ситуациялық контекст** – сөйлеу жағдайы, сөйлеушінің мақсаты, интонация, вербалды емес белгілер. Мысалы, «бас» сөзі әртүрлі контексте әртүрлі мағына беруі мүмкін:
- **Адам денесінің мүшесі:** «Басым ауырып тұр».
- **Негізгі деген мағына «Қазақ бас сәулет-құрылыс академиясы»**
- **Бір нәрсенің айналсы, жаны:** «Алма - от басы, ошақ қасында отырған әйел».
- **Бастапқы бөлік:** «Кітаптың басында қызықты деректер бар».

- **Етістік:** «Аяғыңды жалдам бас».
- **Ер адамның ең төменгі дауысы (вокал).**

Хаостан тәртіпке өтудің басты құралы контекст болып табылады. Лингвосинергетикада орын алған хаос құбылысын реттеуде контекст маңызды рөл атқарады, яғни сөйлеуде реттеушілік қызметі арқылы *контекст* хаосқа жол бермейді.

Тілдегі хаос – бұл тек сыртқы көрініс. Шын мәнінде, тіл үнемі өзін-өзі реттеп отыратын жүйе болғандықтан контекст арқылы тілдегі мағына мен құрылымдағы өзгерістер түсінікті болады әрі жүйелі сипатқа ие болады.

Осылайша, тіл білімінде хаос пен контекст бірін-бірі толықтырып, тілдің күрделі де ашық, қоғамдағы әртүрлі өзгерістерге, оның ішінде әлеуметтік, саяси, тарихи, географиялық, мәдени өзгерістерге бейім әрі өзін-өзі реттеуші қабілетін ашуға мүмкіндік береді. Қазіргі ақпараттар ағыны тасыған заманында тілдік жүйе өзін-өзі реттемесе, жаһандануда жұтылар еді. Жалпы қоғамдағы тіршілік атаулының қай-қайсы болмасын өздігінен ұйымдастырыла алмаса, өмі сүруін тоқтатары сөзсіз. Қаншама биологиялық түр жоғалды, мыңдаған тіл қолданыстан шықты, тіпті тарих сахнасынан кеткен ұлт қаншама?!

Мысалы талқы сөзінің әу бастағы мәні тері илейтін, яғни терінің иін қандырып, жұмсартатын құрал сөзінен шыққаны бәрімізге белгілі. Академик жазушы Сәбит Мұқанов: «Жүні жидіген теріні жайып кептіреді де, оның құрыс-тырысын жазу үшін «талқы» деп аталатын тістері кедір-бұдыр сайманмен созылайды. Міне, осылай иленген, талқыланған терінің аты – қайыс» деп жазса (Мұқанов. С. «Халық мұрасы» – Алматы: Жазушы, 2005. – 135 бет). Көреген қазақ халқы «көзден кетсе, көңілден кетеді» дегеніндей, қол күшін техника ауыстырғалы «талқы» қазір көзден де, көңілден де кеткелі қашан. Оның үстіне талқымен жұмыс жасау ауыр еңбек түріне жататын болғандықтан, техниканың алмастыруы заңды да. Көшпелілердің тұрмыс-тіршілігіне байланысты болған құралдың қазіргі мәні мәселенің мәнін қарастыру сөзінің мағынасымен ауысты, ауызекі баяндау тілінде «талқыға түсті», «талқыға салынды» десе, ресми іс-қағаздар, публицистикалық стильде «талқыланды» дейтін сөз тіркестері ұдайы кездеседі. Талқы сөзінің қазіргі қолданылуы мағыналық тұрғыдан «сөйлесілді», «келісілді» қатарлы ұғымдардың синонимі іспетті.

Сондай сөздердің біріне банк сөзін алайық. Банк (итальянша *banco* — үстел) — ақша қаржылары мен қорларын жинақтау, беру, мемлекет, кәсіпорын (фирма), мекемелер және жеке адамдар арасындағы өзара төлемдер мен ақшалай есеп айырысуда делдалдықты жүзеге асыру), сөзі контекстке байланысты қаржылық ұйымды да, бір нәрсе сақталатын орынды да білдіруі мүмкін. Бұл мысал контекст сөздердің мағынасын дұрыс түсінудің және семантикалық хаостың алдын алудың кілті болатынын көрсетеді

Осы тектес мысалдарды көптеп келтіре беруге болады. Мұндағы мақсатымыз біреу – синергетиканың бейберекеттік құбылысының туындауын анықтау және оны реттеудегі контекстің маңызды рөл атқаратынын анықтау. Жоғарыда берілген мысалдардан хаос тудырған тілдік бірліктерді контекстсіз түсіну қиындық тудыратынын, ұлттық болмысымызға ғана тән кейбір ұғымдар мен синтаксистік бірліктерді түсіну үшін санамызда хаосты реттейтін ұлттық құндылықтарымызға қатысты контекст болу керек деп тұжырымдаймыз.

Хаос мәдениетаралық қарым-қатынас процесінде де пайда болуы мүмкін, мұнда тілдік нормалар мен қолдану мәнмәтіні ескерілмей қалған жағдайда, бұл түсінбеушілік пен интерпретациялық қателіктерге әкеледі. Зерттеулер көрсеткендей, әртүрлі контекстер тілді қабылдау мен қолдануға әсер етеді, бұл өз кезегінде әртүрлі мәдениеттердің шекаралары арасындағы қарым-қатынаста «хаостық» жағдайлар тудыруы мүмкін

Тіл білімінің барлық саласына қатысты прагматика адамдардың белгілі бір әлеуметтік контексттерде тілді қалай қолданатынын зерттейді. Бұған сөйлеушінің ниетін, сөзін, сондай-ақ вербалды емес сигналдарды және хабарламаларды түсіндіруге әсер етуі мүмкін басқа факторларды зерттеу кіреді. Бұл саладағы жұмыс коммуникациядағы хаос көбінесе контекстік

сигналдарды түсінбеуінен туындайтынын растайды, бұл контексті зерттеудің өзектілігін аңғартады.

Сондай-ақ, қазіргі кезде сөйлеу, жазу іс-әрекетінде жаңа форматты хаостың пайда болуына әкелуі мүмкін, қоғамда жетістік деп саналатын тұрақты өзгерістер бар екенін атап өткен жөн. Мысалы, интернет байланысы және цифрлық медиа арналар арқылы қарым-қатынас жасайтын топ үшін мағынаны желі арқылы дұрыс жеткізе алмай түрлі дау-дамайға ұшырап жатқан жағдайлар жиі кездесіп жатады.

Осылайша, тіл статикалық емес, динамикалық және реттелетін жүйе болып табылады, мұнда хаос пен контекст элементтері біздің қарым-қатынасымызды реттеу үшін бірге жұмыс істейді. Тілдегі контекст пен хаостың рөлдерін түсіну - оның құрылымын тереңірек зерттеуге және қоғамда қолдануға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ганеев Б.Т. Порядок и хаос в языке // МНКО. 2020. №6 (85). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/poryadok-i-haos-v-yazyke>
2. Старикова Д.Д. Синергетическая модель «порядок–хаос–порядок» в исследовании концептов [Текст] // Мир науки, культуры, образования. – 2021. – №. 6 (91). – С. 563-565. <https://cyberleninka.ru/article/n/sinergeticheskaya-model-poryadok-haos-poryadok-v-issledovanii-kontseptov>
3. Жакыпов Ж.А. Контекстуалдық синтаксис. Монография. - Нұр-Сұлтан, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы, 32021.-284б.
4. Герман И.А. Лингвосинергетика. – Барнаул, 2007.- 168с.
5. Tatiana D. (2019). On the complex nature of a simple word: a diachronic linguosynergetics view. Scientific Bulletin of Kherson State University Series Germanic Studies and Intercultural Communication, (1), 36-42. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2019-1-5>
6. Домброван Т. (2016). Linguistic synergetics: origin, key concepts and application. Writings in Romance-Germanic Philology, 0(2(37)), 95-107. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2016.2\(37\).93771](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2016.2(37).93771)
7. Васильченко О. (2019). Variability of the german phoneme / r / from the point of view of linguosynergetics. Writings in Romance-Germanic Philology, 0(2(43)), 20-29. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2\(43\).186208](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2(43).186208)
8. Shcherbakova M. and Fomichenko, A. (2021). Positional aspect of the english text perception by the native speakers of english language. Baltic Humanitarian Journal, 10(35). <https://doi.org/10.26140/bgz3-2021-1002-0091>
9. Khranchenko D. The power of synergy in discourse: Exploring persuasive language in English mass media. Indonesian journal of applied linguistics. Vol. 13 No. 2, September 2023, pp. 368-379. <https://ejournal.upi.edu/index.php/IJAL/article/view/63068>
10. Каиржанов А.К. Синергия языка: Монография. –Астана. – 2007. – 240 с.
11. Манкеева Ж.А. Қазақ сөзінің синергиясы. – Алматы, Қазақ ұлттық университеті, 2021. –272 б.
12. Zobotkina V.I., Boyarskaya, E.L. Sense disambiguation in polysemous words: cognitive perspective // Psychology in Russia: State of the Art. M.: Lomonosov Moscow State University, Russian Psychological Society, 2013. – Vol. 6, Issue 3. – p. 60–67.
13. Қайдар Ә., Қазақтар ана тілі әлемінде: этнолингвистикалық сөздік (ред. Р. Қ. Шаймерденов; А. Байтұрсынұлы атын. Тіл білімі ин-ты) Алматы, 2009. – 780б.
14. Мұқанов. С. «Халық мұрасы» – Алматы: Жазушы, 2005. – 135 бет.